

STRESZCZENIE

Autor: Michał Gołębiowski

Tytuł: *Wpływ i obecność Ojców Kościoła na prozę staropolską przełomu XVI i XVII wieku. Analiza wybranych utworów*

Tematem mojej pracy doktorskiej jest obecność wczesnochrześcijańskich pisarzy, znanych jako Ojcowie Kościoła, w wybranych przykładach prozy staropolskiej przełomu XVI i XVII wieku. Aby krótko omówić problem związany z tym zagadnieniem, należy zacytować fragment jednego z listów św. Franciszka Salezego, bodaj najbardziej znaczącego myśliciela religijnego tej epoki: „Czymże są pisma Ojców Kościoła, jeśli nie objaśnieniem Ewangelii i wykładem Pisma Świętego? Pomiędzy Pismem Świętym a nauką Ojców zachodzi ta sama różnica, co pomiędzy migdałem całym a rozłupanym tak, aby jego jądro mogło być spożywane przez każdego, albo też pomiędzy bochnem chleba a chlebem rozkrojonym i rozdzielonym między ludzi. Toteż trzeba się nimi posługiwać, są oni bowiem narzędziami, którymi Bóg się posłużył, by wyjaśnić nam prawdziwe znaczenie swych słów”.

Przełom XVI i XVII wieku był czasem wielkich polemik dotyczących istoty chrześcijaństwa. Znalazło to oczywiście swoje odbicie w pisanej wówczas literaturze religijnej. Ojcowie Kościoła, ich intelektualne dziedzictwo oraz literacka spuścizna, służyły autorom staropolskim za autorytet, na który chętnie powoływano się, aby rozstrzygnąć kwestie sporne w Kościele. Po twórców wczesnochrześcijańskich sięgali zarówno katolicy, humaniści, jak i protestanci. Autorytet Ojców był tak ogromny, że – jak wskazują słowa św. Franciszka Salezego – uzależniano od nich właściwą interpretację Pisma Świętego. Miało to także związek z argumentacją *ab auctoritate*, jak również z zasadą *ad fontes*, która zakładała – na co wskazuje sama nazwa – badanie starożytnych źródeł kultury, nie tylko wszakże pogańskich, lecz także chrześcijańskich. Blisko tej zasady byli zwłaszcza humaniści chrześcijańscy, tacy jak np. zaciekle spierający się ze sobą Stanisław Hozjusz oraz Andrzej Frycz Modrzewski. Obaj uzasadniali swoje racje poprzez odwołania do dzieł Ojców Kościoła. W oparciu o ten sam paradygmat postanowiłem przeanalizować wpływ i obecność literackiego dziedzictwa patrystycznego w staropolskim piśmiennictwie ascetycznym, parenetycznym, teologicznym (katolickim i protestanckim, w tym także związanym z ruchem antytrynitarzy), homiletycznym, apologetycznym, jak również w komentarzach biblijnych.

Za ramy czasowe dla analizowanych przeze mnie tekstów staropolskich uznałem z jednej strony rok 1545, czyli rozpoczęcie obrad Soboru trydenckiego, a z drugiej strony rok 1658, czyli słynne w całej Europie wygnanie z ziem I Rzeczypospolitej Braci Polskich, zwanych w tym czasie arianami. Obie daty uznałem za niezwykle ważne dla kultury europejskiej. Rozpoczęcie obrad Soboru trydenckiego wiązało się bowiem z reformą Kościoła, w ramach której starano się dotrzeć do tzw. „ducha pierwszych chrześcijan”, aby

zgodnie z pierwotnym chrześcijaństwem odnowić nowożytną doktrynę katolicką. Dyskutowano wówczas na temat źródeł teologii Kościoła. Sięganie po dzieła Ojców Kościoła miało w tym procesie znaczenie fundamentalne. Wygnanie arian z Polski zakończyło jednak ten etap polemik, zaś Ojców Kościoła zaczęto cytować i przywoływać głównie po to, aby uzasadnić z góry przyjęte przekonania oraz zwalczyć obóz innowierców. Czas pomiędzy 1545 a 1658 rokiem uznałem zatem za okres, w którym można było zaobserwować płynne przejście od jednego modelu traktowania spuścizny patrystycznej do drugiego. Toteż pierwszy można określić jako bardziej filologiczny i polemiczny, podczas drugi jawi się jako zdecydowanie bardziej konfesyjny.

Przedstawione w dysertacji interpretacje zmierzają w kierunku stworzenia syntezy wieloaspektowego wpływu dziedzictwa patrystycznego na literaturę staropolską doby wielkich przemian na gruncie zachodnioeuropejskiej religijności.

SUMMARY

Autor: Michał Gołębiowski

Tytuł: *Presence and influence of Church Fathers on the Old Polish prose of the turn of the XVIth and XVIIth centuries. An analysis of selected works*

The topic of my doctoral dissertation is the presence of early Christian writers, known as the Church Fathers, in selected examples of Old Polish prose from the late sixteenth and early seventeenth centuries. In order to briefly discuss the problem related to this topic, I would like to first quote a fragment of one letter by St. Francis de Sales, probably the most significant religious thinker of those times: "What are the writings of the Church Fathers if not an explanation of the Gospels and a lecture on Sacred Scripture? The difference between Sacred Scripture and the teachings of the Church Fathers is the same as the difference between a whole almond and one that has been crushed so that its core could be eaten by everyone, or also between a loaf of bread and bread that has been cut and shared by people. Hence, one needs to use it and they are the tools that God used in order to explain to us the true meaning of these words."

The late sixteenth and early seventeenth centuries were a period of great polemics regarding the essence of Christianity. Naturally, this was reflected in the religious literature of the time. The Church Fathers, their intellectual legacy, and literature served as a source of authority for Old Polish authors. They were frequently referenced in order to resolve disputed matters in the Church. Catholics, humanists, and Protestants all made use of the early Church authors. The authority of the Church Fathers was so great that, as the words of St. Francis de Sales show, the interpretation of Sacred Scripture was dependent on them. This was also related to the *argumentum ab auctoritate*, as well as the principle of *ad fontes*, according to which, as the name itself indicates, the ancient sources of culture were studied. In particular Christian humanists such as Stanisław Hozjusz and Andrzej Frycz Modrzewski, who fiercely disagreed with one another. Both supported their reasoning by referring to the works of the Church fathers. On the basis of described paradigm I decided to make an interpretation of presence and influences of patristic literary legacy in Old Polish ascetical, parenetic, theological (written by Catholic, as well as Protestant authors included antitrinitarian writers), apologetical, homiletical and commentary works.

With regards to the timeframe of the Old Polish texts analyzed by me, I decided on 1545 on the one hand, which was when the Council of Trent began, and 1658 on the other, when the Polish Brethren, also known as the Arians, were expelled from Poland, an event that became famous across Europe. I consider both dates to be exceptionally important to European culture. The beginning of the sessions of the Council of Trent was related to the

reform of the Church, which involved trying to reach to the “spirit of the first Christians” in order to renew Catholic doctrine consistently with early Christianity. Discussions on the sources of the Church’s theology were held then. Making use of the works of the Church Fathers was of fundamental significance in this process. The expulsion of the Arians from Poland, however, ended this stage of polemics, while the Church Fathers began to be quoted and referenced mostly in order to justify already-accepted convictions and struggle against heterodox believers. Thus, I have considered the period between 1545 and 1658 to be a time when one could observe a seamless transition from one model of treating the patristic legacy to the other. The first was more philosophical and polemical, while the second was more denominational in nature.

Interpretations that has been presented in the dissertation make an outline of synteziis of complex influence of patristic legacy on Old Polish literature written and published in the times of great changes inside Western Europe religious culture.